

## RÁKÓCZI.

Lezajlottak a Rákóczi-ünnepélyek, a »nagyságos fejedelem« hű kíséreeivel immár magyar földön pihen, s a törvénytárban ott ékeskedik az új törvény, mely a bujdosók emlékének meggyalázását jóvá tette »a magánjogi hatály érintetlenül hagyásával«. Most, miután az uralmon levő pártok már minden lehető módon kihasználták a saját céljaikra ezt a kegyeletes cselekményt, s elült azon felbuzdulás, mely a kuruc mozgalmak emlékét ismét a gondolkodás és közvélemény előterébe állította, alkalmasnak véljük ezen időt arra, hogy a Rákóczi-mozgalom keletkezését, indító és mozgató okait, bukásának körülményeit az objektív történeti kritika segélyével röviden megvilágosítsuk.

Mint a magyar történet legtöbb eseményéről, a kuruc harcokról is történetíróink a legtevesebb felfogásokat ültették át a közvéleménybe. A Rákóczi-korszak eseményeivel negyven év óta kizárólagos joggal és csalhatatlan jelleggel Thaly Kálmán foglalkozik. A mily becses munkásságának az a része, melylyel a korszak történeti kútforrásait igyekezett összegyűjteni és a közönségre nézve hozzáférhetővé tenni, ép oly jelentéktelen, sőt sok tekintetben káros az a tevékenysége, melyet e korszak ismertetésében, magyarázatában kifejtett. Feldolgozott művei egyszerű mesemondó könyvek, az események időbeli rendjét adják elő, s nem tudja észrevenni azon erőket, melyek ezen eseményeket és változásokat előidézték. A küzdelem okait nem látja, csak a szereplőket. A harcot egyrészt »magasztos szent célokért lelkesülő idealisták, a középkor mesés lovagjaira emlékeztető egészen a regényességig nemes jellemek, a végletekig áldozatkész és önfeláldozó, vaskövetkezetességű és megingathatlanul hű pártfelek, bámulatosan vakmerő vitézek, regebeli

hősök«, másrészt a »leggazabb árulók, legszemtelenebb csábítók elvetemedett, pártváltoztató hitszegők«, vívják és a küzdelem mint rendesen történni szokott, a gonoszság, az ármány diadalával végződött. Ez annál kényelmesebb álláspont, mert így lehet azon hibákat, melyek az intézményekben, a társadalmi osztályok önző eljárásában rejtettek, egyes emberekre áttolni, s a balsikerért az ő árulásokat felelőssé tenni. A kép, melyet ezen megvilágításban látunk, angyalok és démonok harca, kik minden reális földi alapot elhagyva, a levegőben vívják meg küzdelmüket. Pedig ezek a küzdelmek nagyon is földi viszonyokban gyökeredző harcok, a vezető férfiak pedig nagyon is gyarló földi emberek valának. *Csak egy volt köztük, a ki nem volt közējük való, maga a fejedelem: II. Rákóczi Ferenc* s épen azért játszott az egész mozgalomban passzív szerepet. A Rákóczi-korszak ezen felfogása uralkodott egészen mostanáig, s ha valaki az események bírálatába mélyebben akart bocsátkozni, a hivatalos történetírás elvette a kedvét ily vállalkozásoktól. S valóban jellemző, hogy míg gyászpompára százezreket költenek, senkinek sem jut eszébe a Rákóczi-korszaknak maradandó irodalmi emléket állítani azzal, hogy a különböző levéltárakban felgyülemlett okiratokat közzé tegyék, első sorban azokat, melyek a kor pénzügyi és gazdasági történetére vonatkoznak, s melyek a Thaly-féle gyűjteményekben majdnem teljesen hiányoznak. Újabban Ácsády Ignác nyújtott műveiben reálisabb magyarázatot e korról, a magyar jobbágyságról szóló munkájában pedig nyíltan takarja fel a küzdelmek gazdasági rugóit, s munkásságával hozzájárult ahhoz, hogy a kuruc korszakról a valószínűleg jobban megfelelő képet nyerhessünk.

Az a felfogás, mely az uralkodó osztályoknak egymással és a királyi hatalommal folytatott harcait »nemzeti« küzdelmeknek minősíti, II. Rákóczi Ferenc mozgalmát ezen nemzeti harcok koronájául tekinti, melyben »legtisztábban és legmagasabban lobogtak fel a haza és szabadságszeretet lángjai« (Thaly). Már e lapok hasábjain többször történt arra nézve kísérlet, hogy ezen felfogás alaptalansága kiderüljön. Napjainkban is most folyt le egy nagyszabású »nemzeti« küzdelem, melynek indító okait, sivárságát minden gondolkodó ember tisztán láthatta. Az objektív történetírás most már nem fogja engedni ezen eseményeket a szabadságharcok ideális patinájával bevonni. Két évszázaddal ezelőtt azonban a műveltség oly csekély fokon állt, hogy nagyon kevesen lehettek azok, kik az

események helyes megítélésének magaslatára tudtak felemelkedni, bár nem hiányzottak ily emberek sem. Tartós hatást azonban nem tudtak gyakorolni, ellenben azok, kiknek ezen küzdelemben más céljok nem volt, mint egyéni és osztály-érdekeik kielégítése, valamint ebbéli törekvéseikben utódaik táplálták és terjesztették azon felfogást, mely e harcban nemzeti szabadságharcot látott. Minél inkább távolodunk el valamely történeti eseménytől, minél inkább tűnnek le a szereplő személyek: annál inkább vagyunk hajlandók arra, hogy az eseményeknek idealizált magyarázatokat adjunk, melyek azután beleveszik magokat az emberek agyába, dogmává lesznek, s minden helyes ítéletet lehetetlenné tesznek.

Így vagyunk a Rákóczi-mozgalommal is. Kezdetben a nép, a vérig kínzott nép harca volt urai és az államhatalom ellen, melynek sújtó karját szintén a földesurak útján érezte, s jótéteményeit sohasem látta, mert azokat urai tartották meg maguknak. A proletariátus azon szörnyű elnyomás folytán, melyben ezen időben része volt, állandóan szorongott s készséggel csatlakozott minden mozgalomhoz, mely kilátást nyújtott neki sorsának javulására. A XVII. század összes nemzeti harcainál azt látjuk, hogy csak azok tudtak jelentős eredményt elérni, melyekhez a jobbágyság éa egyéb proletariátus is csatlakozott. Bocskay sikerét a hajdúknak, a földesurak által üldözött jobbágyoknak köszönhetette s Bethlen Gábor és I. Rákóczi György is a külföldi viszonyok kedvező alakulásán kívül ezen és hasonló elemek csatlakozásával tudtak jelentős eredményt elérni. A Wesselényi-Zrínyi-Frangepán összeesküvés azért ért oly gyors véget, mert az a főurak érdekszövetkezete volt, a nép érdekeinek felkarolása nélkül, míg az erdélyi fejedelmek a császárral vívott harcaikban legalább időlegesen könnyítettek a proletariátus helyzetén. A Thököly-féle felkelés is az agyonkínzott, kizsarolt jobbágyság köréből indult ki. A kétségbeesett nép minden alkalmat megragadott, hogy az uralkodó társadalmi rendszer ellen támadást intézzon. Minthogy azonban műveletlenségénél fogva köréből vezetők nem kerülhettek ki, vezetése átsiklott a nemesség kezébe, mely a mozgalmat azután eaját céljainak kivívására irányította s annak elérésével a népet cserbenhagyta, illetőleg az elnyomásba visszataszította.

A XVII. század »nemzeti« küzdelmeit nagyban elősegítette a Habsburg-háznak kedvezőtlen külpolitikai helyzete. A század végén azonban a protestáns hatalmakkal való szövetség és a

török kiűzése folytán domináló hatalomra tett szert Európában. A nemességnek tehát nem volt többé bátorsága vele kikötni, sőt majdnem kivétel nélkül csatlakozott a császári hatalomhoz, mert esetleges néplázadás ellen tőle remélt oltalmat. Ettől félni pedig ezer oka volt, mert a végletekig elnyomta a jobbágy-ságot. Szinte hihetetlen, mily sorsra jutott ezen korban a magyar pór nép s sírva kívánta vissza a török uralom idejét, mikor sokkal emberségesebb bánásmódban volt része. A kormány az adó- és katonaszedést is a vármegyékre bízta s a nemesség kíméletlenül élt vissza a saját céljaira ezen jogokkal. Az elkeseredés végre az északi vármegyékben nyílt lázadásban tört ki, a tömeg megmozdult, megrohanta és felgyújtotta a földesurak kastélyait, kik Bécsből könyörögtek ki segítséget, melylyel azonban a fölkelő néphad szintén elbánt s aztán kellő vezetés hiányában boszúálló fosztogatásokban pazarolta erejét. Volt tehát egy mozgalom, mely vezért keresett. Távol Lengyelországban pedig egy ifjú herceg bujdosott, kit a sors vezéri szerepbe kényszerített bele s a kinek seregére volt szüksége. II. Rákóczi Ferenc nevének örökségétől terhelten, ellenséges környezetben, idegenben nőtt fel, s érezve helyzetének nehézségeit, oda törekedett, hogy a Habsburg-háznak vele szemben táplált rosszindulatát és aggályait eloszlassa. Terve azonban nem sikerült, mert azon érdekszövetkezet, mely akkor Magyarország kormányzását kezében tartotta (s melynek feje és tipikus képviselője herceg Eszterházy Pál nádor volt, ki már a Thököly-javak elkobzásából mérhetetlen vagyont szerzett) Rákóczinak 120 négyszögmértföldet kitevő javára áhítozott és őt mindenáron lehetetlenné akarta tenni s valamely lázadásba belesodorni. A komplot sikerült, Rákóczi lépre ment az árulónak, kik őt a bécsi udvarnak kiszolgáltatták. Fogságából megszökve, lehetetlenné vált reá nézve a békés kiegyenlítés s engedett azok sürgetéseinek, kiket hasonló sors ért s kik az udvarral szövetséget kötötték elleni erélyes akcióra akarták reávenni. Ezen alkalom most kínálkozott, midőn a felkelő paraszthad, melyet a nemesség által segítségül hívott császári csapatok fenyegettek, nélkülözve a rendszeres vezetést és támasz után óhajtozott. Rákóczi neve varázshatással volt a tömegre, mely benne, minthogy szintén méltatlan üldözések tárgya volt, szenvedéseinek osztályos társát látta. Óriási birtokai voltak azon területek, hol a fölkelés kitört és gazdatisztek által kiszarolt nép a földesúr személyes jelenlététől

várta helyzetének javulását, s egyrészt abban reménykedtek, hogy csatlakozásukat a jobbágyságból való felszabadítással fogja urok meghálálni, másrészt arra is számítottak, hogy külföldi segílyt fog hozni magával. A nemesség eleinte minden eszközt felhasznált a mozgalom elfojtására, később azonban veszélyben forgó vagyonát és életét megmentendő, maga is csatlakozott a kurucsághoz, hogy a feltámadt népszzenvedélyeket a német csapatok ellen fordítsa, melyeket tulajdonképen maga hívott elő a küzdelem elfojtására.

Rákóczinak Lengyelországból való hazaérkezése után rövid idő múlva a mozgalom vezetése teljesen átment a nemesség kezébe. A pórnép, melyet német katonaság és földesúr egyformán zsarolt, készséggel felhagyta magát az utóbbiak által a némettség ellen használni, mert minden osztálytudat nélkül lévén, nem tudta helyzetének jelentőségét felismerni s mint annyiszor, most is azt remélte, hogy a németek kiverése rég várt felszabadítását fogja meghozni. A vezető állásokat a nemesség kaparította magához és a katonai tisztségeket is ők töltötték be, vagy pedig rokonaik között osztották ki.

II. Rákóczi Ferenc az események lefolyására döntő befolyást nem gyakorolt. Inkább kontemplatív kedély, mint a tettek embere volt s bár tisztán látta, — mint azt később emlékirataiban kifejté, — főbb embereinek vétkeit és hibáit, de a viszonyok kényszere miatt nem tudott azokon változtatni. Szellemi és értelmi tekintetben messze kimagaslott kortársai közül, de sem katona, sem politikus nem volt s mindennekfelett jelleme ment maradt azon tulajdonságoktól, melyek a kor többi szereplőit (kevés kivétellel) oly sötét színben tüntetik fel, de a melyek abban az időben az érvényesülésnek legfőbb követelményei voltak. A jobbágykérdésben is humánus felfogása dacára környezetének befolyása alá került, s mihelyt a mozgalom sikereket ért el, a nemesség azonnal kimutatta foga fehérét s egymásután eszközölt ki a jobbágyságot zaklató intézkedéseket. 1705-ben az országos gazdasági tanács — óh mert agráriusok és O. M. Gr. B. már akkor is voltak! — már arra mert vállalkozni, hogy a parasztság megnövekedett szarvait letörje. Ezen korszak volt a mozgalom delelőpontja s azután néhány időleges sikertől eltekintve, melyet főkép azon tábornokok értek el, kik legénységökkel emberségesen bántak, a mozgalom hanyatlóban volt s csak az európai helyzet okozta, hogy még ekkor nem veretett le.

*Azon eredendő ellentét, mely az uralkodó osztályokból kikerült vezetőelemek és a nagy tömegek között fennforgóit és a nemesség oktalan eljárása, melylyel az ellentétet még fokozni igyekezett, magában hordta a bukás csiráját.* A nép, melylyel tisztjei a táborban embertelenül bántak, látta azt is, hogy otthonmaradt testvéreit földesuraik épenúgy zsarolják, mint azelőtt, elvesztette minden reményét egy jobb jövőben és — belefáradt a harcba. A Rákóczi-mozgalom vezetői sokkal reakciónáriusabbak voltak, semhogy Bocskay István nagyjelentőségű kezdeményezését, — melynek sikerét köszönhette, — a katonáskodó jobbágyság felszabadítását megismételték volna. Ekképen a jobbágyság elvesztvén érdekét a küzdelem iránt, az mindinkább lejtőre jutott. A magyar nemesség zöme, mely a Habsburg-család uralkodása óta pártját mimikri módra a szerint változtatta, a mint nagyobb anyagi előnyökre volt kilátás, mihelyt a mozgalom lanyhulni kezdett, igyekezett a sülyedő hajóról menekülni. Rákóczi mintegy utolsó eszközül szabadságot ígért a katonáskodó jobbágyságoknak, de ez már nem használt semmit, a nép elvesztette bizalmát. A katasztrófa feltartóztathatlanul közeledett, s végső lökést az adta meg, midőn Rákóczi legfőbb emberei őt cserbenhagyva, a császárral egyezséget kötöttek. *Nem az okozta az ügy bukását, hogy — mint azt Thaly mondja — egyes urak elárulták a fejedelmet, hanem az, hogy a nemesség elárulta a nép ügyét.* A szatmári egyezség csak befejezője volt a küzdelemnek, épenúgy, mint az 1848/49-iki harcnak a világosi fegyverletétel, de a bukás igazi okát azon *ellentét* képezte, mely *vezérek és közkatonák, nemesség és nép* között létezett, s azon *rendi szűkkeblűség*, mely inkább bukásba sodort egy nagyarányú küzdelmet, semhogy a jobbágyság kizsákmányolásán könnyítsen. S ezen szempont vitte őket a közvetlen anyagi előnyökön kívül a császári pártra is. Mert mihelyt az 1712—1715-iki országgyűlés összeült, egyforma gyűlölettel fordult Rákóczi és a jobbágyság, szóval azon két tényező ellen, kiknek segélyével újra »nyeregbe jutott«.

A felkelés megszűntével kezdődött Rákóczinak azon szerepe, mely egyéniségének kiválóságát, jellemének erejét a maga valóságában tünteti fel. Lehetetlen tisztelettel meg nem hajolnunk az elvhűség, a következetesség ezen ritka nyilvánulása előtt. Itthagytott mérhetetlen vagyont, kincseket vármegyékre terjedő birtokokat, rangot, befolyást, nehogy elveihez hűtlen maradjon; holott mindezeket megtarthatta volna magának, hiszen csak

főbb embereinek példáját kellett volna követni és a hűségesküt letenni, mert az amnesztia neki is felajánlatott. Ő azonban az ellenkező utat választotta, s néhány hú embere társaságában külföldön élte le életét, mely keserőségekkel és megaláztatásokkal volt teljes. A köznép pedig, mely látta, hogy elnyomói ismét a hatalom birtokába jutottak, míg a fejedelem, kinek ügyét elárulták, külföldön bujdosik, s nagy vagyona idegenek prédája lett: minden bajának orvoslását és sorsának jobbrafordulását attól remélte, hogy Rákóczi vissza fog térni, s babonás reménnyel várta őt haza. Még sokkal később is, midőn már régen török földben pihente örök álmát, a parasztfelkelések arra a hírre törtek ki, hogy Rákóczi rövidesen visszatér.

Befejezésül még csak arra a párhuzamra akarok néhány megjegyzést tenni, mely elég gyakran olvasható most a napi sajtóban, s mely a nemrég lefolyt »nemzeti« küzdelmet a Rákóczi-forradalommal hasonlítja össze. Ez utóvégre ízlés dolga, de tény, hogy a hasonlatban van is igazság, nines is. Nem hasonló abban a két küzdelem, hogy a Rákóczi-felkelést a proletariátus kezdeményezte, míg a »nemzeti« küzdelem a nagybirtok és gentry zártkörű akciója volt, s a nép zöme attól mindig távol maradt. Hasonlítanak azonban abban, hogy mindkettő fejleményeiben teljesen figyelmen kívül hagyta a nép érdekeit, sőt azokkal ellentétes álláspontra helyezkedett. Hasonlítanak abban is, hogy a vezető személyek mindkét esetben cserbenhagyták az ügyet, hogy a hatalommal kiegyezve, előnyökhöz jussanak, s aztán a népet még jobban elnyomhassák. De egy fontos különbség itt is van, mert míg a »nemzeti« küzdelemnél ezt minden vezér megtette, addig a Rákóczi mozgalomban maga a fővezér, ki mindenét kockára tette az ügy érdekében, az elvhűségnek századokra kiható tündöklő példáját adta. S bizony tragikomikus találkozása a véletlennek, hogy a bujdosó fejedelem hamvait épen a »nemzeti« kormány fogadja. Ok, kik minden elvöket feladták a hatalomért, fogadják azt, ki minden hatalmat eldobott elveiért!

*Szende Pál.*